

II. Mehmed'in Rodos Seferleri (1480-1481)*

Tuğrulhan Karaduman**

ORCID: 0000-0002-4144-1895

Öz

Bu çalışma, II. Mehmed'in Rodos seferlerini ele almaktadır. İstanbul'u 1453 yılında fetheden Fatih Sultan Mehmed ile Osmanlı, mparatorluk haline dönüşmüştür. Rodos, coğrafi konumu itibariyle Anadolu'ya yakın ve Akdeniz'e açılan ticaret yolu üzerinde bulunması nedeniyle stratejik öneme sahiptir. Ancak adada yaşayan Rodos Şövalyeleri korsanlık yaparak Osmanlı'nın deniz ticaretine engel oluyordu. II. Mehmed hem Anadolu'nun güvenliğini sağlamak ve Akdeniz'e egemen olmak hem de ticarete üstünlük sağlamak amacıyla 1455 ve 1467 yılında Rodos'a iki sefer düzenlemiş fakat muvaffak olamamıştır. 1480 yılında Mesih Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından yapılan sefer de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çalışma esnasında öncelikli olarak başvurulmuş birincil kaynaklar, başta Osmanlı kronikleri ile Avrupalılar tarafından kaleme alınmış devrin tarihleridir. Bunların yanı sıra, doğrudan konuyla ilgili yapılmış veya bir şekilde temas etmiş olan araştırma eserleri de çalışmanın ikincil kaynaklarını teşkil etmektedir. Bu çalışmanın deniz savaşı, savaş tarihi ve siyasi tarih ile ilgili yapılacak çalışmalara önemli katkılar sağlaması amaçlanmıştır. Şimdiye kadar söz konusu seferle ilgili bir takım çalışmalar yapılmışsa da akademik düzeyde olanlar yetersizdir. II. Mehmed'in askeri ve siyasi faaliyetlerinde Rodos'a yaptığı seferlerinin altı çizilmektedir. Bu sayede Osmanlı'nın deniz gücü olarak hala eksikleri olduğu da açıkça görülmektedir. Askeri ve siyasi anlamda güçlenen Osmanlı'nın deniz savaşlarında neden güçsüz olduğuna dair güzel bir örnektir.

Anahtar Kelimeler: Ticaret, Mesih Paşa, Korsanlık, Rodos Şövalyeleri, Pierre d'Aubusson

Gönderme Tarihi:17/05/2020

Kabul Tarihi:25/06/2020

* Bu makale "II. Mehmed'in Rodos ve Otranto Seferi" başlıklı Yüksek Lisans Tezi'nden türetilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Tarih Bölümü, E-Mail: t.karaduman25@hotmail.com.

Mehmed II's Expeditions to the Island of Rhodes (1480-1481)

ORCID:0000-0002-4144-1895

Tuğrulhan Karaduman

Abstract

This study approaches Mehmed II's expeditions to the Island of Rhodes. The great emperor who wanted to end Byzantine Empire by conquering Istanbul, also wanted to seize (capture) European lands of Western Rome Empire after taking possession of lands of Eastern Rome Empire. For this purpose, two expeditions (campaigns) were organized to the Island of Rhodes by Fatih Sultan Mehmet, also known as Sultan Mehmed the Conqueror, in 1455 and 1467, however this couldn't be succeeded. Also the campaign (expedition) made by Ottoman Army under the command of Mesih Pasha in 1480 failed. Although a number of studies have been done, so far, about the said expeditions those at academic level are insufficient. Thus, we can understand the importance of the Island of Rhodes in the Mediterranean policy of the Ottoman Empire by addressing Mehmed II's the expedition to the Island of Rhodes. The primary reference materials during the study are Ottoman chronicles and European histories. In addition to these, research that was conducted directly relating to the topic or that touched upon it in some manner also constitute the secondary sources for the study. This study aimed to provide significant contributions to the literature on naval warfare, the history of war, and political history.

Keywords: Ottoman, Mehmed II, Rhodes Expedition, Mesih Pasha.

Received Date: 17/05/2020

Accepted Date: 25/06/2020

Родосская экспедиция Мехмеда II (1480-1481)

резюме

Это исследование посвящено Родосской экспедиции Мехмеда II. После завоевания Султаном Мехметом Фатихом Стамбула в 1453 году Османское государство приобрело статус Империи. Из-за своего географического положения, Родос был стратегически важен из-за его местоположения близким к Анатолии и к торговому пути, ведущему к Средиземному морю. Тем не менее, рыцари Родоса, которые жили на острове, занимались пиратством и препятствовали торговле. Мехмед II организовал две поездки на Родос в 1455 и 1467 годах, чтобы обеспечить безопасность Анатолии и доминировать в Средиземноморье и добиться превосходства в торговле. Экспедиция османской армии под командованием Месих-паши в 1480 году также провалилась. Основными источниками, используемыми в основном во время исследования, являются даты периода, написанные османскими хрониками и европейцами. В дополнение к этому, исследовательские работы, которые были сделаны или связаны каким-либо образом, составляют вторичные источники исследования. Это исследование предназначено для того, чтобы внести важный вклад в работу по морской войне, истории войны и политической истории. Хотя некоторые исследования были сделаны об экспедиции на академическом уровне недостаточны. Военная и политическая деятельность Мехмеда подчеркивается на Родосе. Таким образом, ясно видно, что у османов все еще есть недостатки в морской мощи. Это хороший пример того, почему Османская империя в военном и политическом плане была слабой в военно-морской войне.

Ключевые слова: Торговля, Месих паша, Пиратство, Рыцари Родоса, Пьер д'Обюссон

Получено: 17/05/2020

Принято: 25/06/2020

Giriş

Rodos coğrafi konumu sebebiyle tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Persler, Atinalılar, Karyalılar, Makedonyalılar ve Romalılar arasında el değiştirmiş; VII. yüzyıldan IX. yüzyılın başlarına kadar ki dönemde ise Arap donanmalarının hedefi olmuştur. IX. yüzyılda Araplardan sonra, Bizans'ın hâkimiyetine girmiştir.¹

Türklerin 1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'ya yerleşmesini takip eden yıllarda Selçuklu harekâtından ayrı olarak hareket eden Çaka Bey İzmir'de bir Türk Beyliği kurdu. Çaka Bey Anadolu sahillerinde tutunabilmek için adaların fethinin zaruri olduğuna inanmıştı. Bu durum Ege'deki hâkimiyet mücadelesinin içine Türkleri de çekmişti. Kurduğu donanma ile Midilli, Rodos, Sakız, Sisam gibi adaları ele geçirerek beyliğin sınırları içerisine kattı. Rodos üzerinde Türk hâkimiyeti başladı. Fakat Çaka Bey'in Bizans entrikaları neticesinde damadı I. Kılıçarslan tarafından öldürülmesi sonrası Rodos ve diğer Ege adaları üzerindeki Türk hâkimiyeti sona erdi.²

Rodos, Bizans hâkimiyeti altında iken, Venedik ve Ceneviz gibi güçlü denizci devletleri arasında da mücadele sebebi olmuştur. Çünkü bu devletler Haçlı Seferleri ile birlikte Ortadoğu'ya açılan "Levante" denilen, Doğu Akdeniz'de çok büyük önem taşıyan ticarete egemen olmak istiyorlardı. Adalar Denizi ticareti açısından tarih boyunca önemini yitirmeyen Rodos üzerinde hâkimiyet kurma konusunda bu iki denizci devlet defalarca karşı karşıya gelmiştir. Bu mücadele sırasında Rodos ve On iki Ada, önce Venediklerin (1082), daha sonra da Cenevizlerin(1261) eline geçmiştir.³1264 ve takip eden yıllarda, Bizans İmparatoru Rodos adasının tasarruf hakkını kardeşi İonnes'epronias olarak, yani bahşetme suretiyle vermişti. Ancak bu dönemden itibaren Türkler'in güçlü bir şekilde Ege'de ortaya çıkması, ada üzerindeki şartları tekrar değiştirmiştir.⁴

Çaka Bey'den sonrada Türklerin Rodos ve diğer adalara yönelik ilgileri devam etti. Menteşe beylerinden Mesut Bey, 1300'de Rodos Adası'na sefer düzenledi. Adanın

¹Tuğrulhan Karaduman, "Rodos'un Fethinden Önce Osmanlı ve St. Jean Şövalyeleri Arasındaki İlişki," *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c.6, sy.2. (2019):1031.

²Ali Fuat Örenç, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2006, 131.

³Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarih,c.I*, İstanbul:Ötüken Yayınları,1983, 435.

⁴ Yasemin Demircan, "Ege Adalarında Osmanlı Hâkimiyeti, *Türkler*, c. 9, Ankara:Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 364.

önemli bir kısmını ele geçirdi. Ancak, Rodos Şövalyeleri yaptıkları akınlarla önce Rodos'u, daha sonra On iki Ada'nın tamamını ele geçirmişlerdir (1310). Mesut Bey adayı tekrar ele geçirmek için çaba gösterdiyse de başarılı olamamıştır.⁵

Şövalyelerin ticaret gemilerine ve hacı kafilelerine saldırılarını yakından takip eden II.Mehmed, Rodos'a 1455 ve 1467 yılında iki sefer tanzim etmiş, fakat muvaffak olamamıştır.⁶23 Mayıs 1480 yılında, Mesih Paşa komutasındaki Osmanlı donanması üç ay süreyle adayı kuşatma altına aldı. Şövalyelerağır kayıplar vermesine rağmen şiddetli bir direniş ortaya koydu. 28 Temmuz günü yapılan son hücumda başarısız olunca Osmanlı donanması kuşatmayı kaldırarak Rodos'tan ayrıldı.⁷ Böylece bu seferde başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

II. Mehmed'in Rodos seferleri üzerine yeterince çalışma yapılmaması bu konuyu cazip kılmaktadır. Tarihimizde önemli olaylarda kilit roller üstlenmiş olan II. Mehmed'in Rodos seferlerini ele alarak Osmanlı'nın Akdeniz siyaseti politikasında Rodos'un önemini anlayabiliriz. Ayrıca bu çalışma, harp tarihi ve siyasi tarih üzerine çalışan kişiler için faydalı olabileceği düşüncesindeyim.

II. Mehmed'in I. Rodos Seferi

II. Mehmed'in 1453 yılında İstanbul'u fethetmesi Hıristiyan âleminde endişe yaratmıştı. II. Mehmetde İstanbul'dan sonra Adalar Denizi'ni alarak egemenliğini güçlendirmeye çalışmıştır. Bu adaların en büyüğü olan Rodos St Jean şövalyeleri⁸ tarafından yönetilmekteydi. Öncelikle Rodos'a 2000 dükalık yıllık vergi konulmuştu. Ancak bu vergiyi ödemeyen hatta İstanbul'un fethi için kutlamada bile bulunmayan Rodos'a bir sefer düzenlenmiştir.

⁵ Şerafettin Turan, *Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı*, Ankara: TTK, 1970, 79.

⁶ John Freely, *Büyük Türk: İki Denizin Fatih*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010,67.

⁷ Machiel, Kiel, "Rodos", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.35, İstanbul: TDV Yayınları, 2008,156.

⁸ St. Jean tarikatı, hacılara yardım etmek amaçlı hayırsever bir hareketin parçası olarak, dönemin Levant ticari etkinliklerinin çoğunu elinde bulunduran bir grup Amalfili tüccar tarafından, Müslümanlardan alınan özel bir izinle kurulmuştu. Hospitallerismi de yolcu ve yabancıları konuk edip ikramda bulunan anlamına geldiği için kullanılmaktaydı. İsim babası, VII. yüzyılda İskenderiye'de patriklik yapmış Aziz Yuhannes'di (Aziz Vaftizci Yahya) ve Kudüs alındıktan sonra yaptıkları yeni yaptıkları hastaneye bu ismi verdiler, bundan sonra Saint Jean adıyla anılmaya başladılar. Bkz. İlhan Şeşen, "Daviyye ve İsbiteriyye", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.9, İstanbul: TDV Yay., 19-21.

Saint Jean adına Kudüs'te GerardoTommaso tarafından 1043'te kurulmuş olan tarikatla olanlar hastalara ilaç, fakirlere yiyecek, giyecek ve barınacak yer sağlamak için uğraşarak kendilerini hayır işlerine adanlardı. Onlara hasta bakıcılar anlamında "hospitalier" de denilirdi. I. Haçlı Seferi sonunda Kudüs Krallığı kurulunca buraya gelen Hıristiyanlardan tarikatla girenler olmuş; böylece Saint Jean Tarikatı üye sayısı artmış idi. Şövalyeler aslında iyi ameller üzere kurulan ve inzivâya çekilme amacı da taşıyan bir tarikat ile bağlantılıyken Haçlı Seferleri sırasında bazı şövalyeler de tarikatçıların arasında şövalyelik yayıldı ve savaşı bir yön belirdi. Avrupa'nın öncü savaşçıları haline dönüştüler. Bkz. Mustafa Cezzar, "Rodos Şövalyeleri", Resimli Tarih Mecmuası, c. 3, sy.26, (1952): 1291-1293.

İstanbul'un fethi hazırlıkları sırasında kuşatmaya katılmak ve deniz yolu güvenliğini sağlamak için bir donanma kurulmuştu. II. Mehmed'in ilk saltanat yıllarında Gelibolu tersanesi yeniden tahkim edildiği gibi kaptanıderya Baltaoğlu Süleyman Bey burada ve İzmit'te eski gemileri tamir ettirdi, ayrıca yeni donanma gemileri yaptırdı.⁹

Baltaoğlu Süleyman Bey fetih sırasında Bizans'a karşı giden yardım gemilerini durduramayınca görevinden azledilmiştir. Yerine Hamza Bey¹⁰ tayin edilmiştir.¹¹

1454'te 30 kadırgalık donanmayı Rodos taraflarına gönderdi, donanma Rodos kıyılarına vurup geri döndü.¹² 1455'te Baltaoğlu Süleyman Bey'in yerine geçen Amiral Hamza Bey'in Adalar Denizi seferi, Donanma-yı Hümâyun için, Kefe seferinden sonra, ikinci ve daha büyük bir zafer oldu. Hamza Bey, Rodos Şövalyelerine ait olan ve İstanköy Körfezi'ni kapatan İstankoy (Kos) adasına saldırdı ve bu arada başka adaları da yağma etti.¹³

II. Mehmed, Rodos Şövalyelerinin vergi vermeyi kabul etmemeleri üzerine Haziran 1455'te Gelibolu sancakbeyi ve donanma kumandanı Hamza Bey'i, irili ufaklı yüz seksen savaş gemisi ile Rodos'a gönderdi. Hamza Bey yolda önce Midilli'ye uğradı ve buranın yöneticisi tarafından iyi karşılandı. O sırada Midilli'de bulunan tarihçi Dukas, karşılama hizmeti ile bizzat ilgilendi. Hamza Bey, Ayazmend'de demirlediği donanmasını alarak adaya hiç bir zarar vermeden ayrıldı.¹⁴

Türk denizciliği için verimli ufuklar açılıyordu. 1455'te 80 parçalık Donanma-yı Hümâyun, Rodos'a çıkarma yaptı. Adayı yakıp yıktı, fakat alamadı. Bu, Osmanlı Türklerinin, Saint-Jean Şövalyeleri'ne ait olan pek çetin adayı fetih için yaptıkları ilk teşebbüstür ve daha çok bir zemin yoklama mahiyetindedir.¹⁵

Hamza Bey Rodos Adasının bir yerine çıktı, orayı yağma ederek kırk esir aldı. Bunlar Kos Adası'na (İstankoy Adası) da çıkararak aynı şeyi yapmışlardı. Haziran ayında,

⁹ Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik, Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*, çev. Gül Ç. Güven, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2000, 380-381.

¹⁰ Hamza Bey'in II. Murad'ın şarabdarı olduğu ve o dönemde Kırçeva'da zeameti bulunduğu, muhtemelen kaptanıderyalığı görevlerinden sonra Rum Beylerbeyiliğine getirildiği ve 1473'te bu görevde bulunduğu anlaşılmakta. Bkz. Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. V. Mirmiroğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2013, 198; Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, 15.

¹¹ Dukas, *Bizans Tarihi*, 152.

¹² Aleksis G. K. Savvidis, "14. Yüzyılın Başlarına Kadar Rodos'a Karşı Yapılan Türk Akınları", çev. Esin Ozansoy, Adalya, Suna- İnan Kıracı, Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllığı, Nu. V, Antalya: 2002, 209.

¹³ Dukas, *Bizans Tarihi*, 200.

¹⁴ Dukas, *Bizans Tarihi*, 203.

¹⁵ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, 87.

bu donanma Amiral Hamza'nın kumandası altında Kallipolis'den hareket ederek Lesbos Adası'na geldi. Hamza Bey, sultanın babasının şarapdarı idi. Sultanda onu Kallipolis Yarımadası'nın valiliğine ve donanmasının kumandanlığına tayin etmişti. Lesbos Adası prensi, Hamza'yı iyi bir şekilde kabul etti, icap eden karşılama merasimini yerine getirmek üzere bent gönderdi. Donanma, gelmesi şehirde bir karışıklığa meydan vermesin diye limanda kalmadı, dümen kırarak karşı tarafa gidip demir attı. Orada da böyle bir donanmanın barınmasına müsait liman vardı. Amiral Hamza Bey'e, Lesbos Adası prensi birçok hediye verdi. Hamza Bey'de kendisine karşı iyi bir şekilde muamelede bulundu.¹⁶ Daha sonra Sakız'a giden Osmanlı donanması, burada aynı iyimserlikle karşılanmadı. Ayrıca Galata tacirlerinden Francesko Draperio'ya ait olan borçlarını da ödemeleri istendiği halde bunu kabul etmeyerek karşı çıktılar. Adanın oldukça iyi tahkim edilmiş olduğunu ve limanında yirmi geminin bulunduğunu gören Hamza Bey, basit bir yağmalamadan sonra asıl hedefine gitmek üzere bölgeden uzaklaştı. Rodos'a ulaştığında bu adayı da kendisini yeterince korumaya hazırlıklı buldu. Limanda gemiler ve adada askerler savaş için her türlü tedbiri almış idiler. Buradan da bir sonuç alamayacağını anlayarak geri dönmek zorunda kalan Hamza Bey, dönüş yolunda yeniden Sakız'a uğradığı halde ada halkının bağlılığını sağlayamadan ve hiçbir iyi muamele görmeden bölgeden uzaklaşmak ve Gelibolu'ya geri dönmek zorunda kaldı (Ekim 1455). Daha sonra Edirne'de bulunan II. Mehmed'in huzuruna gelen Hamza Bey bu deniz seferindeki başarısızlığı sebebiyle görevinden azledildi.¹⁷

II. Mehmed'in II. Rodos Seferi

II. Mehmed öncelikle yeni ve daha güçlü bir donanmanın hazırlanmasını ve denizlerde yeni harekât için gemiler inşa edilmesini emretti. Hamza Bey'in yerine Gelibolu sancakbeyi olarak Osmanlı donanmasının komutanlığına getirilen Yunus (Has Yunus) Paşa, aldığı talimat üzerine yaklaşık seksen gemiden oluşan donanmayla 30 Haziran 1456'da Sakız'a gitmek üzere Adalar Denizi'ne doğru sefere çıktı. Bozcaada'da su ikmali yapan ve sahil bölgesinden kürekçi toplayan donanma, geriden gelen diğer gemilerin katılımıyla denize açıldı. Midilli yakınlarında iken gece vakti bir fırtınaya yakalanan donanmanın bir kısmı birbiri üzerine düşmek veya kayalara çarpmak suretiyle battı. Kalanları ise fırtına dinince sahile yanaştılar ve Yunus Paşa'nın kadirgasının gelmesi ile Sakız'da toplandılar. Buradan Rodos şövalyeleri üzerine giden Osmanlı donanması Rodos ve civarındaki İstankoy, İncirli, Sombeki, Leryos ve

¹⁶ İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, 17.

¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı *Osmanlı Tarihi*, c. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, 139.

Kalimnos gibi bazı adalara baskınlar düzenleyerek ganimet ve esir aldılar. Bu müdahalede Rodos ve Nakşa'nın, İspanyol korsanlarına limanlarını açarak haydutluk yapmalarına imkân vermelerinin önemli rolü oldu. Ancak Osmanlılar Rodos'ta bir kez daha yenilgiye uğramıştır. Yenilen Osmanlı ordusu daha sonra Foça'ya gelmiş ama halk tarafından iyi karşılanmamıştır. Adı geçen yerleşim işgal edilmiş, Foçalı bir grup genç esir alınarak Gelibolu'ya gidilmiştir.¹⁸ Enez, 1456 yılında Osmanlı Devleti'ne teslim olmuştur. II. Mehmedkaradan, Yunus Paşa da emrindeki on gemiyle denizden Enez'e saldırmıştır. Yunus Paşa İmroz(Gökçeada), Taşoz, Semadirek ve Limni Adalarını da ele geçirmiştir. Limni hariç diğerleri Enez valisi PalamadeGattilusio'nun idaresine verilmiştir. Gattilusio, İtalyan korsanlara yardım etmiştir. Adı geçen korsanlar Gelibolu'ya saldırınca, iki yüz gemilik bir Osmanlı donanması hazırlanmıştır. Limni halkı Gattilusio'nun yönetiminden memnun olmayınca Limni'ye sefer düzenlenmiş ve Osmanlı Devleti sınırlarına dâhil edilmişti.¹⁹ II. Mehmed'in Üçüncü Sırbistan Seferi (1456) ve AdalarDenizi'nde yürüttüğü deniz harekâtı üzerine Papa III. Calixtus, kendisine ait on sekiz gemilik bir donanmayı AdalarDenizi'ne göndermiştir (1457). Bu donanmanın asıl amacı Osmanlı gemilerini vurmaktı.

II. Mehmed, Karadeniz'in Anadolu kıyılarını Osmanlı topraklarına kattıktan ve Bizans'ın Trabzon Eyaletini fethettikten sonra Adalar Denizi'ndeki fetih hareketlerine yeniden başladı. Midilli hâkimi Nikola Gattilusio'nunAdalar Denizi'nde dolaşan İtalyan korsanlarına yardım etmesi ve bu korsanların Gelibolu'ya kadar pek çok Osmanlı menfaatine zarar vermesi üzerine padişah, denizlerden sorumlu beyleri Edirne'ye çağırarak onlara Gelibolu'da iki yüz gemilik bir donanma hazırlamalarını emretmişti.²⁰

1461'de iki yıllık bir ateşkes oldu. Bu sürede şövalyeler, adalarının sağlamlaştırılması ve silahlandırılması için çaba harcadı. II. Mehmed, Midilli'yi alarak donanmayı diğer adaların alınması için görevlendirmiş olup BaşreisPierRaymon, Rodos'un alınacağı endişesiyle donanmayı uzaklaştırmaya çabaladı. Jan Baptis döneminde de savaş için tedârîke çalışıldı. İstanbul'da bulaşıcı bir hastalığın ortaya çıkması ve Mora'da Venediklilerin sorun çıkarması Rodos'a yapılacak olan ilerleyişi erteletti. Bir antlaşma yapılmış olsa da şövalyeler, Osmanlı-Venedik Savaşı'nda Venedik tarafını tutmaktan geri kalmadılar. 1479'da savaş bitince barış isteyen

¹⁸Feridun Emecen, "XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adaları'nda Osmanlı İdarî Teşkilâtı", Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı, ed. İ. Bostan, Ankara: SAEMİK Yayınları, 2003, 8-9.

¹⁹*Krituvolos Tarihi*, çev. Ali Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018, 129-130.

²⁰*Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, haz. A. Nihal Atsız, Ankara:Ötüken Neşriyat, 1985, 163-164.

şövalyeler, II. Mehmed'in istediği vergi, esirlerin bırakılması ve Anadolu sahillerine hücumları kesmek konularını reddedip meydan okumuş oldular.²¹

Eylül 1462'de (Zilhicce 866) 110 gemiden oluşan Osmanlı donanması Mahmud Paşa'nın serdarlığında Gelibolu'dan ayrılmış ve üç gün içinde Midilli'ye gelmişti. Bu harekât sırasında II. Mehmedde, birkaç bin yeniçeri ile Edremit'ten adaya geçmiş ve ilk teslim teklifine savaşa karşılık verilmesi üzerine kuşatmayı başlatarak tekrar Anadolu yakasına dönmüştü. Mahmut Paşa, yirmi yedi gün süren kuşatma savaşları sırasında şehri topa tuttuğu için adanın yöneticisi Nikola teslim olmak zorunda kalmıştı. Midilli'nin teslimi üzerine yeniden adaya gelen II. Mehmed, idari düzenlemeyi yaptıktan sonra iki yüz yeniçeri ve birkaç kadirge bırakarak adadan ayrılmıştı.²²

Çanakkale Boğazı'nın Adalar Denizi'ne açılan kısmı tamamen kontrol altına alınmış oldu. Ada merkezli bir sancak statüsünde idari yapıya kavuşturulan Midilli, tahrir (vergi yazımı) uygulamalarının ilk görüldüğü adalar arasında yer aldı. Boğaz önu Adaları, çok geçmeden idari bakımdan Osmanlı donanmasının üssü ve deniz harekâtlarının merkezi olan Gelibolu sancağına bağlandı. II. Mehmed, Midilli'nin Adalar Denizi'nde önemli bir deniz üssü haline gelmesinden sonra donanmada gemilerinin sayısını artırmak gayesiyle tersanelerde gemi yapılması için emirler verdiği gibi Anadolu'nun her tarafından deniz mürettebatı temin etmek için de harekete geçti; Marmara Denizi'ni ve Karadeniz'i kontrol altına aldığı gibi güneyde Çanakkale Boğazı'nı tahkim etmeyi de ihmal etmedi. İstanbul Boğazı'n da karşılıklı olarak bulunan Anadolu Hisarı ile Rumeli Hisarına mukabil Çanakkale Boğazı'nın da iki tarafına Kal'a-i Sultaniye ve Kilidbahir kalelerinin, Gelibolu valisi Yakup Bey tarafından inşası için emir verdi. Bu kalelerin tamamlanmasından sonra her iki tarafa otuzar top yerleştirilerek güvenlik sağlandı. Böylece Venedik, Ceneviz, Papalık ve Rodos donanmaları gibi o devrin en önemli deniz güçlerine karşı İstanbul güvenlik altına alındı, Akdeniz ile Karadeniz arasındaki ticaret yolu da kesin olarak Osmanlı kontrolüne geçti.²³

II. Mehmed'in III. Rodos Seferi (1480-1481)

II. Mehmed, Rodos'u alarak Akdeniz'de egemenliğini güçlendirmek istiyordu. 1455 ve 1467 yılında Rodos'a yapılan iki seferdede başarılı olunamamıştı. Keza Rodoslular, bu sıralarda vuku bulan Osmanlı-Venedik(1463-1479) mücadelesinden

²¹Savvidis, "14. Yüzyılın Başlarına Kadar Rodos'a Karşı Yapılan Türk Akınları", 211.

²²Emecen, "XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adaları'nda Osmanlı İdarî Teşkilâtı", 12.

²³ Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü 1300-1923*, çev. Zülâl Kılıç, İstanbul: Timaş Yayınları, 2007, 63.

faydalanıp, adanın müdafaa işlerine sarılıp, Rodos kalesini müstahkem bir mevki haline getirdiler. Rodos'taki bu tedarikler, Pierre Raymond zamanında başlatılıp, Üstad-ı azam Pierre d'Aubusson zamanında daha da arttırılıp, Avrupa'da birçok devletle işbirliği kurmalarına sebep olacaktır. Osmanlı-Venedik Harbi'nin 26 Ocak 1479 yılında sona ermesiyle Padişah, Rodos'u fethetmenin zamanı geldiğine karar vermiştir. Bu maksatla elçi Dimitrios Sofyan adlı birini Rodos'a göndermiştir.²⁴ 1479 yılında II. Mehmed, Doğu'da Anadolu beyliklerini ve Uzun Hasan'ı mağlup ederek arkadan gelebilecek tehditleri önlemişti. Güney'de Memlûklüler'in olması Sultan'ı pek endişelendirmiyor, aksine çağın ötesindeki ordusu ve donanması ile Mısır'ın fethini dahi düşünüyordu. Karadeniz'in güvenliğini sağlayan Osmanlılar, Kırım'ın denetiminin ardından boğazlardaki kontrolleri ile birlikte Karadeniz'in kesin kontrolünü de sağlamışlardı. Büyük Türk; İtalya'nın yaşadığı iç karışıklıkları da göz önünde bulundurarak, 16 yıl süren Osmanlı-Venedik savaşının barış ile sonuçlandırılmasının ardından yönünü tamamıyla Rodos ve İtalya'ya döndü.²⁵ II. Mehmed'in Rodos şövalyeleriyle arası hiçbir zaman iyi olmadı; daha hükümdarlığının ilk yıllarında ödenmesi istenen haracı reddetmişti. Adaya daha önce iki kuşatma harekâtı yapılsa da sonuç alınamamış, Kos adası yağmalanarak geri dönmüştü. Rodos adası bulunduğu yer itibariyle çok önemli bir merkezdi. İtalyan kuvvetlerine bir üs olan Rodos, aynı zamanda denizden gelen hacıların gemilerini yağmalıyor ve Akdeniz ticaretinde sorunlara yol açıyordu.²⁶ Venedik ile Osmanlı'nın barış imzalamasından sonra iki devlet birbirlerinin işlerine karışmayacağını bildirdiler. Bu anlaşmanın hemen ardından Rodos sıranın kendisine geldiğini anlayarak daha 1476'da adanın ve kalenin onarımı ve güçlendirilmesi çalışmalarına başladı. Pierre d'Aubusson, seçimle şövalyelerin başına geçti ve Papa'ya ve Avrupa prenslerine yaşanacak savaş için yardım çağrısında bulundu.²⁷

Bu donanma Rodos'un kuşatılması için bir keşif göreviyle gönderildi. Mesih Paşa adanın ve kalenin ciddi şekilde kuşatmaya hazırlandığını gördü ve hiçbir icraatta bulunmadan İstanbul'a döndü. Pierre d'Aubosson'ya ise ne Avrupa'dan ne de Papalıktan hiçbir yardım gelmedi. İstanbul gibi bir şehri alan hükümdarın Rodos gibi bir adayı tek lokmada yutacağını düşünülmesi sebebiyle kimse yardımda bulunmak istemiyordu. Mesih Paşa İstanbul'daki büyük donanmanın hazırlanmasını beklerken D'Aubussen birkaç yüz paralı asker toplamış ve deneyimli topçu Johann Bergen'i

²⁴John Freely, *Büyük Türk: İki Denizin Fatih*, İstanbul:Doğan Kitap 2010, 67.

²⁵Joseph vonHammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.3, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2008, 105.

²⁶Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 150.

²⁷EricBrockman, *TheTwoSieges of Rhodes, 1480-1522*, London:J. Murray, 1964, 125.

getirtmişti. Şövalyelerin sayısı 300'ü geçmiyor, tüm milis kuvvetleri sayıldığında 1500 kişi gibi bir askeri kuvvetin adayı savunmaya hazırlandığı görülmüyordu.

Padişah, donanmasının hazırlanabilmesi için vakit kazanmak istiyordu, bu yüzden Rodoslulara vergi vermeleri şartıyla sulh olabileceğini teklif etmişti. Padişah kadar, kurnaz ve sivri bir zekâyâ sahip olan Üstad-ı azam da kendi tarafına adam toplayabilmek için padişahтан vergi maddesinden vazgeçilmesini isteyip, kendisine Avrupa'dan yardım gelmesi için vakit kazanmaya çalışıyordu. Pierre d'Aubusson komutasında Rodoslular bütün hazırlıklarını tamamlarken, II. Mehmed dedonanmasını takviye edip, Rodos'ta olup bitenler hakkında casusları vasıtasıyla bilgi toplamaya çalışıyordu. Bunun için Rodoslu Antonios Meligabos ile Alman asıllı Usta Jorj'a, Rodos kuşatmasının nasıl yapılması gerektiğine dair birer rapor sunulmasını istedi.²⁸ Bu raporları Paleologos hanedanından olan Mesih Paşa'ya tebliğ etti.²⁹ Bu sırada Rodos'taki şövalyeler Mısır Memlûkleri ve Tunus Beyliği ile ittifak arayışları içerisindeydi. D'Aubusson, Mısır'ın Memlûk Sultanı Kayıtbay ile görüşmeye başladı.²⁸ Ekim 1478'de Rodos şövalyeleri ve Memlûklar Barış Antlaşması imzaladı. Ardından, Rodos savunmasını güçlendirmek için Avrupa'ya mektuplar yazarak yardım istedi.³⁰ Ayrıca Osmanlı ile müzakereler yaparak Osmanlı'ya karşı yaptığı hazırlıkları tamamlamaya çalışmıştır. Konya valisi küçük oğlu şehzade Cem ile görüşen Pierre D'Aubusson oyalama siyasetiyle zaman kazanmaya çalışıyordu.³¹ Üstad-ı Azam Pierre D'Aubusson Papa'ya elçiler göndererek yardım istemiştir. Aubusson Osmanlı'nın Hıristiyan dünyası için en büyük tehlike olduğu ve durdurulması gerektiğini belirtmiştir. 24 Haziran'da Rodos'taki şövalyeler, adanın koruyucusu Aziz Vafizci Yahya bayramını kutladı. Bu olaydan, Rodos'a bir yardım gemisi geldi. Papa Sixtus, Rodos'a asker, mühimmat ve malzeme göndereceğini belirtmiştir. Napoli Kralı Ferrante iki gemi daha göndermeye söz verdi. 3 Temmuz Papa Sixtus, Roma'da bir toplantı yaparak Rodos savunması için bir vergi toplamaya başladı.³²

Rodos'un savunmasını güçlendirmek ada başkentini ve Pheraculus kıyı kalelerini çevreleyen, Lindos ve Monolithos. Phileremus Dağı'ndaki kaleyi onarttı. Antik Rodos şehrinin akropolisi Aziz Stephen Dağı'ndaydı. Rodos şehrinde içine hendekler inşa

²⁸Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 145.

²⁹Âşıkpaşaoğlu Tarihi, 165.

³⁰Krituvolos Tarihi, 137.

³¹Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, çev. Harid Fedai, Ankara: TTK, 2013, 36.

³² Nicolas Vatin, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar*, çev. T. Altnova, İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, 123.

ederek oluşturulan iki yapay liman vardı. En kuzeyinde Mandraki veya Galley Limanı yer almaktaydı. Mandraki olarak bilinen limanda hendek deniz kenarına uzanmaktaydı. Kuzeyde StNicholas Kulesi olarak adlandırılan bir kale vardı. Güney Limanı Ticaret veya Ticari Liman inşa edilmişti ve deniz tarafında St Angelo Kulesi'nin kuzeyine uzanan uzun köstebek şeklinde hendek yer almaktaydı. Daha kısa bir enine doğru dış ucunda Naillac Kulesi tarafından korunan hendek, doğuya doğru St. Angelo kulesine doğru uzanıyordu. Kuşatma zamanlarında, zincirler gerilebilirdi.³³ Padişah, şövalyelerin bu hareketlerini önlemek üzere mevsimin ilerlemesine bakmadan Mesih Paşa'ya hareket emrini tebliğ etti. Mesih Paşa, Padişah'ın emri üzerine İstanbul'dan Rodos'a 1479 Ekim ayında hafif bir donanma ile keşif hareketinde bulunmak üzere harekete geçti. Ancak ordunun burada kuvvetli bir mukavemetle karşılaşması üzerine, Mesih Paşa donanmayı Marmaris'e çekti ancak buradaki keşif harekâtı sırasında da birçok zayıat vermesi üzerine 1480 ilkbaharında Adalar Denizi'ne hareket etti.³⁴ Öte yandan Osmanlı ordusu, güçlü kuşatma silahlarıyla donatılmış 70.000 bin kişiden oluşan bir orduydü. II. Mehmed'in gemilerinin sayısı 150'den fazlaydı. Donanmanın başına Amiral Mesih Paşa geçirildi ve 23 Mayıs 1480'de harekâta başlandı. Donanmanın adaya yaklaştığının görülmesi üzerine adada savaş davulları çalındı ve herkes yerini aldı. Pierre d'Aubusson, İstanbul'da 1453'te olduğu gibi limanın ağzını kapatarak zinciri germelerini emretti. Türk kuvvetleri, adanın kuzey kıyılarına kolayca çıktılar ve St. Etienne tepesini alıp karargâhı oraya kurdular.³⁵ Osmanlı ve Rodos şövalyelerinin askeri ve mühimmatları şöyleydi: Osmanlı İmparatorluğu ordusunun komutanı Mesih Paşa idi. 70.000 erkek 100 veya 160 gemi muhtemelen 10.000 - 15,000 erkek en fazla 20.000, 3.000 yeniçeriye sahipti. Rodos şövalyelerine Pierre D'Aubusson komuta ediyordu. 500'den fazla şövalye, 2.000'den fazla asker, büyük olasılıkla yaklaşık 3.500 erkek veya 300'den fazla şövalye, 300 çavuş askeri vardı.³⁶ Mesih Paşa top atışlarını kentin kuzeyinde bulunan St. Nikolas kalesine yoğunlaştırdı. Bu kale Saint Ange kalesiyle beraber limanın girişine hâkimdi. Eğer bu kale alınırsa dışarıdan gelebilecek yardımların önüne geçilebilecekti. Kaleye saldırılar başladı; lakin geceleri şövalyeler kaleyi onarıyor, hendek kazıp yeni tuzaklar kuruyorlardı. Osmanlılar bir sabah kaleye karadan çıkartma yapmayı denedilerse de geri püskürtüldüler. Mesih Paşa gemilerden

³³Konstatntin Nossov, *The Fortress of Rhodes*, , Oxford: Osprey Publishing, 2010, 35.

³⁴Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, 25.

³⁵Eric Brockman, *Two Sieges of Rhodes, 1480, 1522*, London: J. Murray, 1964, 65.

³⁶Kenneth Meyer Setton- Harry W. Hazard- Norman P. Zacour, *A History Of Crusade*, c.6, Univ of Wisconsin Press, New York, 1990, 333.

oluşan bir köprü kurarak 19 Haziran gecesini taarruza geçti. Şövalyelerin üstün gayretiyle Osmanlı askerleri birçok kayıp vererek geri çekildiler.³⁷ İtalyanların savunduğu Yahudi Mahallesi yoğun ateş altına alındı. Top ateşleri beş hafta boyunca sürdü ve birçok sur toz haline geldi. Yahudi mahallesinden şehre giren Türk ordusu şehre yayıldı ve birçok yere bayrak dikti. Şövalyeler ve Osmanlı ordusu kentin içinde göğüs göğüse çarpışmaya başladılar. Mesih Paşa'nın şehrin yağmalanmasının yasak olduğunu söylemesi üzerine birtakım kuvvetler taarruza geçmeyi bıraktı.³⁸ Çatışma iki saat kadar sürdü ve desteğin gelmemesi üzerine Türk ordusu püskürtüldü. Savaş hem kaybedildi, hem de çok ciddi asker ve mühimmata mal oldu. Kayıplar; Osmanlı ordusunda 9.000 ölü, 18.000 yaralı iken şövalyelerin kaybı sadece 251 kişiydi.³⁹ Rodos kuşatmasının askeri teknoloji bakımından en önemli özelliği ilk defa patlayıcı tahrir bombalarının kullanılmasıdır.⁴⁰ Rodos'a yapılan seferin başarısızlığının nedeni olarak Donanma komutanı Vezir Mesih Paşa gösterilmiştir. Neden olarak ise, 28 Temmuz'daki saldırıda askerlerin toprakları açtığı deliklerden askerlerin içeri girdiği ve burçların üzerine çıkararak bayrağı diktiği halde, Mesih Paşa'nın başlangıçta şehrin işgalinden sonra yağmaya müsaade ettiği halde, kalenin ele geçireceği bir sırada bu sözünden vazgeçerek hazinenin Padişaha ait olduğunu ilan etmesinin askerlerin heyecanı kırıldığını ve içeriye arkadan yardım gitmediği için şövalyelerin eski yerlerini tekrar geri aldığı belirtilmiştir. Mesih Paşa bu askeri başarısızlığı sonrasında vezirlik makamından alınarak Gelibolu Sancakbeyliği'ne atanmıştı.⁴¹

³⁷ZiverBey,*Rodos Tarihi*, 89.

³⁸Johann William Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 2, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınları,2011,320.

³⁹NicolaeJorga, *Büyük Türk Fatih Sultan Mehmet*,Çev: Nilüfer Epçeli, İstanbul 2018, 215.

⁴⁰ İdris Bostan, "İlk Osmanlı Deniz Üssü: Gelibolu", *Türk Denizcilik Tarihi*, ed. İdris Bostan-Salih Özbaran, İstanbul:Boyut Yayıncılık, 2009, 65.

⁴¹Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 158.

Sonuç

Akdeniz ticaret yolu üzerinde bulunan Rodos adası, ticari ve askeri bir üs olması nedeniyle Osmanlı ve St. Jean Şövalyeleri arasındaki mücadelelerin en önemli sahalarından biri olmuştur. Birçok medeniyete ev sahipliği yapan ve uzun süre Bizans egemenliği altında kalan Rodos, Venedik ve Cenevizliler arasında egemenlik savaşına sahne olmuştur. Türklerin Rodos'u ihatasına kadar yaklaşık 216 yıl boyunca, adaya hâkim olan Şövalyeler, adayı korsanlık üssü haline getirmişlerdir. Şövalyelerin adayı korsanlık üssü haline getirmeleri, Anadolu'da köylere ve ticaret kervanlarına saldırıları, Osmanlı Devleti'ni tedbirler almaya yöneltmiştir. II. Mehmed, Rodos'un stratejik konumu, şövalye ve korsanların Osmanlı'nın deniz gücüne ve ticaretine zarar vermesi sebebiyle Rodos'a 1455 ve 1467 yılında iki sefer düzenlemiş, fakat başarılı olamamıştır. 23 Mayıs 1480 yılında Mesih Paşa komutasındaki Osmanlı donanması adayı üç ay süreyle kuşatma altına almış, şövalyeler büyük kayıplar vermesine rağmen şiddetli bir direniş ortaya koymuştur. 28 Temmuz günü yapılan son hücumda başarısız olunca Osmanlı donanması kuşatmayı kaldırarak Rodos'tan ayrılmıştır. Sefer, Mesih Paşa'nın hatası ve askerlerin kırılan şevki nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çalışmada Şövalyelerin savaşçılık konusundaki uzmanlıkları ve sefer esnasında Osmanlı ordularının zayıf noktalarını hızlı bir şekilde fırsata dönüştürmelerinin sonuca etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Kaynaklar

- Âşıkpaşaoğlu Tarihi, haz. A. Nihal Atsız, Ankara:Ötüken Neşriyat, 1985.
- BALTA, R., “Rodos ve İstanköy’deki Türk Varlığı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sy.93, , İstanbul:Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı,(1994): 20-23.
- BOSTAN, İ., “İlk Osmanlı Deniz Üssü: Gelibolu”, *Türk Denizcilik Tarihi*, ,ed. İdris Bostan-Salih Özbaran,İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2009.
- BROCKMAN, E., *TheTwoSieges of Rhodes, 1480-1522*, London: J. Murray, 1964.
- CEZZAR, M., “Rodos Şövalyeleri”, *Resimli Tarih Mecmuası*, c.3, sy.26 (1952):1291-1294.
- DEMİRCAN, Y., “Ege Adalarında Osmanlı Hâkimiyeti, *Türkler*, c. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları ,(2002): 363-371.
- DUKAS, *Bizans Tarihi*, çev.V. Mirmiroğlu, İstanbul:Kabalıcı Yayınları, 2013.
- EMECEN, F., “XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adaları’nda Osmanlı İdarî Teşkilâtı”, *Ege Adaları’nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, ed. İ. Bostan, Ankara: SAEMİK Yayınları,(2003):8-31.
- FİNKEL, C., *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı, Osmanlı İmparatorluğu’nun Öyküsü 1300-1923*, çev. Zülâl Kılıç, İstanbul: Timaş Yayınları, 2007.
- FREELY, J., *Büyük Türk: İki Denizin Fatih*, İstanbul:Doğan Kitap, 2010.
- HAMMER, J. V., *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.3,İstanbul:Kum Saati Yayınları, , 2008.
- İNALCIK, H., *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara:TTK, 1987.
- JORGA, N., *Büyük Türk Fatih Sultan Mehmet*, çev: Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018.
- KARADUMAN, T., “Rodos’un Fethinden Önce Osmanlı ve St. Jean Şövalyeleri Arasındaki İlişki”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c.6, sy. 2,(Temmuz 2019): 1029-1044.
- KİEL, M.,“Rodos”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35:155- 158, İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Krituvolos Tarihi*, çev. Ali Çokona, İstanbul:Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018.
- NİCOL, D., M., *Bizans ve Venedik, Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine*, çev: Gül Ç. Güven, İstanbul:Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2000.
- MANSEL, A., Müfit, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara:TTK, 2014.

SETTON, K., Meyer- Harry W. Hazard- Norman P. Zacour, *A History of Crusade*, c.6, New York:Univ of Wisconsin Press, 1990.

SAVVIDİS, A., G.K, “14. Yüzyılın Başlarına Kadar Rodos’a Karşı Yapılan Türk Akınları”, çev. Esin Ozansoy, Adalya, Suna- İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllığı, No. V,(2002):203-210.

ŞEŞEN, R., “Daviyye ve İsbitariyye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 9:19-21, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

ÖRENÇ, A., F., *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve On iki Ada*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2006.

ÖZTUNA, Y., *Büyük Türkiye Tarihi*, c. 1, İstanbul:Ötüken Yayınları, 1983.

TURAN, Ş., *Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı*, Ankara: TTK, 1970.

UZUNÇARŞILI, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, c.2, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016.

ZİNKEİSEN, J. W., *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.II, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.

ZİVER Bey, *Rodos Tarihi*, çev. Harid Fedai, Ankara: TTK, 2013.